

ZADOLŽEVANJE KMETOV V KATASTRSKI OBČINI DOL PRI LJUBLJANI PO ZEMLJIŠKI KNJIGI V LETIH 1918—1941

ŽARKO LAZAREVIČ

Potek zadolževanja bomo spremljali po intabulacijah dolgov, to je knjiženju zastavnih pravic, v zemljiški knjigi. Zemljiška knjiga je register, ki so ga vodila okrajna oziroma srezska sodišča, danes temeljna sodišča, iz katerega so razvidne vse stvarne pravice na zemljiščih in tiste pravice, ki so enake le tem. Tako se v zemljiški knjigi vpisujejo stavbne in zemljiške parcele, lastniki, zastavne pravice, upniki ter pravice in omejitve lastnikov in upnikov.¹ Sestavljena je iz glavne knjige in zbirke listin. Glavna knjiga je vezana in ponavadi šteje več zvezkov, odvisno od velikosti katastrske občine in števila lastnikov v njej. V našem primeru je zemljiška knjiga imela približno sto lastnikov in je obsegala devet vezanih zvezkov. V zbirkah listin pa najdemo dokumente, na osnovi katerih so bile knjižene določene pravice. Glavna knjiga se deli na zemljiškooknjižne vložke (zkv), ki so sestavljeni iz treh listov, in sicer iz popisnega lista A, v katerega se vpisujejo parcele, lastninskega lista B, v katerem je naveden vsakokratni lastnik in iz bremenskega lista C, kjer so vpisovali obremenitve zemljišč.² V nadaljevanju teksta, ko bomo opisovali posamezne primere zadolženih kmetov bomo v oklepaju navedli tiste zemljiškooknjižne vložke, ki jih je imel v lasti obravnavani kmet. V drugih primerih pa podatkov ne bomo posebej citirali, saj so vsi plod avtorjevih preračunavanj iz navedb v zemljiški knjigi.

Podatke, ki smo jih dobili v zemljiški knjigi za katastrsko občino Dol, ki jo hranijo v zemljiškooknjižnem oddelku ljubljanskega temeljnega sodišča, smo morali zaradi lažje preglednosti grupirati. Tako smo kmete razdelili v pet kategorij in jih poimenovali v skladu z uveljavljeno razdelitvijo v literaturi. Tako smo ločili bajtarje z do 2 hektarjema zemlje, male kmete z do 10 hektarji zemlje in srednje kmete, ki so imeli od 10 do 20 hektarjev zemlje. Četrta kategorija so bili gruntarji, ki so imeli od 20 do 50 hektarjev velike posesti. Vse, katerih posesti so presegale 50 hektarjev pa smo poimenovali veleposestniki.³ Enako kot kmete smo morali grupirati tudi terjatve oziroma obremenitve, ki so jih le ti imeli. Tu smo ločili dedne terjatve, terjatve privatnih upnikov in denarnih zavodov. Pri privatnih upnikih smo ločili iste kategorije kakor se navajajo v zemljiški knjigi, pri denarnih zavodih pa banke in mestne hranilnice, kreditne zadrage in Državni zaklad Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, ki smo ga za naše potrebe preimenovali v davčno upravo.

POSESTNA STRUKTURA

Posestno strukturo v katastrski občini Dol si bomo ogledali na spodnji tabeli.

Posestna struktura v katastrski občini Dol pri Ljubljani 1918—1941

kmetija	število kmetij	v %	ima zemlje	v %
Bajtarji	51	54,25	39,64 ha	12,0
Mali kmetje	33	35,20	161,82 ha	48,5
Srednji kmetje	10	10,55	131,64 ha	39,5
skupaj:	94	100 %	333,10 ha	100 %

V tej katastrski občini imamo opravka s precej razdrobljeno posestjo, saj je kar dobra polovica kmetij bila bajtarskih. Povprečna bajtarija pa je bila velika le 0,77 hektarja. Kljub velikemu deležu bajtarjev pa so si ti lastili le dobro desetino dolske zemlje. Nekoliko obratno sliko pa srečamo pri malih kmetih, katerih je bilo za dobro tretjino, njihove kmetije pa so se raztezale na slabi polovici zemlje v tej katastrski občini. Povprečna mala kmetija je bila precej majhna in je obsegala nepolnih pet hektarjev. Srednjih kmetov je bilo v tej občini najmanj, komaj desetino. Nasprotno pa je površina njihovih kmetij obsegala skoraj 40 % dolske. Povprečen srednji kmet je imel dobrih 13 hektarjev zemlje.

KNJIŽENJE DEDNIH TERJATEV

Pri bajtarjih je bilo intabuliranih 22 dedinskih terjatev pri enajstih obratih. Povprečno torej po dve na obrat. Predstavljale so precej veliko breme. Gibale so se od 150 dinarjev pa do 17.500 dinarjev (zkv 218 in 108). Samo trije obrati so bili obremenjeni z vsoto pod 1.000 dinarjev (zkv 36, 292, 218) in jih dedinske terjatve, kljub majhnosti, niso pretirano bremenile. Pet obratov (zkv 304, 238, 18, 251, 122) je bilo obremenjenih z vsotami do 5.000 dinarjev. Za te lahko trdimo, da so jih dedinske terjatve, glede na velikost, dokaj močno bremenile. Trije obrati pa so bili močno preobremenjeni (zkv 63, 108, 157). Dva sta obsegala manj kot 1 ha zemlje (zkv 63, 157), eden pa 1 ha (zkv 108). V prvih dveh primerih so vsote dedinskih terjatev znašale okoli 10.000 dinarjev (zkv 63, 157), v drugem primeru pa celo 17.500 dinarjev (zkv 108). Slednji je bil dejansko najbolj obremenjen obrat z dedinskimi terjatvami v k.o. Dol. Povprečna stopnja obremenjenosti 1 ha zemljišča je pri tej skupini bila 4.800 dinarjev. Najmanjša je bila 111 dinarjev (zkv 218), največ ja pa 17.500 dinarjev (zkv 108). Za primer si oglejmo kako je potekalo knjiženje dedinskih terjatev. Izbrali si bomo najbolj obremenjeno kmetijo, glede na obremenjenost hektarja zemljišča.

Kmetija vpisana v zkv 108, je imela kar za 17.500 dinarjev dedinskih terjatev. Tu sta bili knjiženi dve zastavni pravici. Obe leta 1926 za mladoletni osebi, na račun dednega odpravka po materi, v znesku 5.000 in 12.500 dinarjev. Poleg tega pa je bila za obe osebi knjižena tudi služnostna pravica stanovanja ter preživetja do polnoletnosti, ko je bil tudi rok za izplačilo dedinske terjatve.

V katastrski občini Dol je imelo 8 malih kmetov intabuliranih 25 dedinskih terjatev. Kakor pri bajtarjih so bile tudi tu sila različne. Po višini dedinskih terjatev izstopajo trije obrati (zkv 27, 88, 22), ki so imeli terjatve okoli 20.000 dinarjev. Dva sta imela terjatev okoli 6.000 dinarjev (zkv 65, 4). Dva okoli 2.000 dinarjev (zkv 31, 107). En obrat pa je imel samo 690 dinarjev dedinskih terjatev (zkv 30). Hektar posesti je bil povprečno obremenjen z 1.532 dinarji. Največja obremenjenost je bila 4.946 dinarjev, pri obratu, ki je imel za 20.677 dinarjev dedinskih terjatev, sledi obrat, ki je imel hektar posesti obremenjen s 4.130 dinarji, dolžan pa je bil plačati 21.480 dinarjev (zkv 88). Najmanjšo obremenjenost, 154 dinarjev, najdemo pri obratu, na katerem je bila intabulirana terjatev za 690 dinarjev (zkv 30). Še dva mala kmeta sta bila z dedinskimi terjatvami malo obremenjena. Eden se je obvezal izplačati 2.660 dinarjev in tako obremenil hektar posesti s 373 dinarji (zkv 31). Drugi je moral za dedinske terjatve nameniti 400 dinarjev manj kot zgornji, tako da je tudi obremenjenost hektarja zemljišča nižja, 249 dinarjev namreč. Dva mala kmeta pa sta posest obremenila v mejah povprečja (zkv 65, 22).

Lastnik najbolj obremenjene male kmetije (zkv 27) je imel 4,2 ha zemljišč. Na njegovo posest sta bila intabulirani dve dedni terjatvi. Prva, v znesku 17.856 dinarjev, je izvirala iz leta 1933, ko je prišlo do spremembe lastništva. Namenjena je bila lastnikovi sestri, ki je tedaj že bivala v Franciji. Naslednje leto je obljubil materi, da ji bo dosmrtno dajal stanovanje, jo preživeljal ter ji izplačal še 2.821 dinarjev. Vse to je obljubil že ob prevzemu posesti, a očitno svoje obljube ni izpolnjeval najbolj vestno. Mati se je zato zavarovala s knjiženjem zastavne pravice.

Trije dolski srednji kmetje so imeli intabulirane dedne terjatve. Največja vsota ne odstopa bistveno od največjih vsot pri bajtarjih in malih kmetih. Znašala je 20.000 dinarjev (zkv 95). Pri naslednjih dveh kmetih je na račun dedinskih terjatev bilo vpisanih 12.000 dinarjev (zkv 101) oziroma 1.825 dinarjev (zkv 14). Povprečna stopnja obremenjenosti hektarja zemljišča je bila 963 dinarjev. Najvišjo obremenjenost je imel kmet, ki se je zavezal plačati 20.000 dinarjev dedinskih terjatev (zkv 95), 1.886 dinarjev. Najmanj obremenjen je bil kmet z najmanj dedinskimi terjatvami, le 173 dinarjev (zkv 14). Pri tretji kmetiji se je obremenjenost približala povprečju, 857 dinarjev po hektarju (zkv 101).

Pri najbolj obremenjeni srednji kmetiji so imeli tri otroke, hčeri in sina. Leta 1937 je njihov oče umrl. Na kmetiji ga je nasledil sin, ki se je tedaj obvezal, da

bo sestrama brezobrestno plačal po 10.000 dinarjev dednega odpravka. Dolžnost je moral poravnati po njuni polnoletnosti ali v primeru možitve pred polnoletnostjo. Poleg tega pa jima je moral preskrbeti tudi »mehki les« za izdelavo dveh omar in dveh postelj. Zadnja obveznost mu ni smela delati preglavic, saj je bila slaba tretjina njegove posesti gozd. Že dve leti po vpisu terjatev je eni sestri izplačal odpravnino, ker se je očitno poročila pred nastopom polnoletnosti. Obe sta postali polnoletni v letu 1940. Terjatev druge sestre je bila izbrisana iz zemljiške knjige šele 1971. leta (zkv 95).

KNJIŽENJE DOLGOV PRI PRIVATNIH UPNIKIH

Pri privatnih upnikih so se zadolževali bajtarji in mali kmetje, srednji kmetje pa tovrstnega zadolževanja niso prakticirali. Tovrstne dogove so imeli samo trije bajtarji, ki so imeli intabulirane štiri dolgove. Vsote dolga so bile sila različne. Povprečna stopnja zadolženosti hektarja zemljišča je znašala kar 10.037 dinarjev. Tako visoka zadolženost gre na račun enega obrata (zkv 68), katerega lastnik se je zadolžil kar za 22.300 dinarjev, imel pa je le 1,03 ha veliko posest. Dolg je izviral iz leta 1933, ko se je zadolžil pri industrialcu iz Vira. Drugi obrat v tej skupini (zkv 18) je bil zadolžen za 4.385 dinarjev na hektar. Leta 1929 se je zadolžil pri odvetniku in posestniku v skupnem znesku 6.622 dinarjev. Tretji obrat je (zkv 67) bil za polovico manjši kot zgornji in je zato razumljivo, da je kljub nominalno manjšemu dolgu bil bolj obremenjen kot zgornji. Hektar posesti je bil obremenjen s 5.142 dinarji. Dolg je izviral iz leta 1936, ko je lastnik očitno nekaj gradil in tedaj ostal dolžan zidarju 3.600 dinarjev.

Pri privatnikih se je zadolžilo pet malih kmetov. Skupno so imeli 15 dolgov. Največji dolg je znašal kar 129.289 dinarjev (zkv 82). Pri ostalih kmetijah je bil bistveno manjši, pa kljub temu še vedno visok. Pri največji kmetiji v tej skupini je dosegel 16.522 dinarjev (zkv 22). Pri najmanjši, ki je merila le 2,3 ha in je bila s tem na spodnji meji te skupine, je dolg dosegal 12.500 dinarjev (zkv 76). Pri preostalih dveh kmetijah se je dolg gibal v že »razumnejših« mejah. Pri eni kmetiji je znašal 5.034 dinarjev (zkv 159), pri drugi pa 3.693 dinarjev (zkv 37). Povprečna zadolženost hektarja zemljišča je znašala 7.153 dinarjev. Kot so bile zgoraj razlike v višini dolga, so tudi tukaj v zadolžitvi na hektar posesti. Največjo zadolžitev na hektar, kar 39.904 dinarjev, je seveda dosegla kmetija, ki je imela v zemljiško knjigo vpisano kar 129.289 dinarjev dolga (zkv 82). Ostale zadolžitve so seveda bistveno nižje. Še najbolj se povprečju približa najmanjša kmetija s 5.411 dinarji dolga na hektar (zkv 76). Preostale tri kmetije so bile zadolžene daleč pod povprečjem. Dve sta dosegale zadolženost okoli 1.600 dinarjev (zkv 159, 22), ena pa 763 dinarjev na hektar (zkv 37).

Največja mala kmetija je imela približno 16.500 dinarjev dolga. V letu 1933 sta bili po sodni odločitvi v

zemljiško knjigo vpisani dve zastavni pravici, ena za približno 500, druga za 900 dinarjev. Verjetno je lastnik ob pravdanju ostal dolžan še javnemu notarju, ki je čez dve leti knjižil zastavno pravico za približno 1.000 dinarjev za opravljeno delo. Na pomlad 1936 leta se je ponovno zadolžil. To pot pri posestniku iz Dola za približno 14.000 dinarjev. S tem je dosegel 1.730 dinarjev dolga na hektar (zkv 22). Dolski srednji kmetje se pri privatnih upnikih niso zadolževali.

KNJIŽENJE DOLGOV PRI DENARNIH ZAVODIH

Pri denarnih zavodih je bilo zadolženo 10 bajtarjev. Intabuliranih pa je bilo 15 dolgov. Povprečna obremenitev hektarja zemljišča je bila izredno velika, saj je znašala kar 21.926 dinarjev. Razlike med najvišjo in najmanjšo zadolženostjo je znašala kar dobrih 42.000 dinarjev. Tako beležimo najvišjo zadolženost na 1 ha zemljišča 66.666 dinarjev (zkv 167), najmanjšo pa 4.276 (zkv 282). Vsote za katere so se bajtarji zadolževali pri denarnih zavodih so sila različne. Tako so bili trije obrati zadolženi za več kot 40.000 dinarjev (zkv 63, 103, 167), dva za okoli 20.000 dinarjev (zkv 18, 64), eden za okoli 10.000 dinarjev (zkv 68).

Najbolj zadolžen bajtarski obrat (zkv 167) je meril malo manj kot 1 ha. Zadolžen je bil za 60.000 dinarjev. Dolg je izviral iz dveh zadolžitvev. Prvič se je zadolžil leta 1921 pri dolski Hranilnici in posojilnici za 40.000 kron oziroma 10.000 dinarjev. Čez šest let se je ponovno napotil po posojilo k istemu zavodu. To pot si je sposodil 50.000 dinarjev. S tem je zadolžil hektar posesti za celih 66.666 dinarjev.

Pri denarnih zavodih se je zadolžilo 11 malih kmetov, ki so skupaj najeli 27 posojil. Vsote dolgov so precej različne, izstopata pa dve kmetiji, ki sta imeli zelo veliko dolgov. Prva skoraj 200.000 dinarjev (zkv 277) in druga 100.000 dinarjev (zkv 12). Najnižji dolg je bil velik kar 10.000 dinarjev (zkv 76). Štiri kmetije so imele dolg približno 20.000 dinarjev (zkv 26, 106, 37, 22), dve okoli 30.000 dinarjev (zkv 82, 23) in ena 50.000 dinarjev. Skupno so dolski mali kmetje najeli za dobrega pol milijona kreditov. Povprečna stopnja zadolženosti hektarja zemljišča je znašala kar dobrih 11.000 dinarjev. Seveda je bila največja pri tistih dveh, ki sta imela največ dolga. Njuni kmetiji sta sodili med manjše v tej skupini. Prvi, z 3,6 ha veliko kmetijo, je zadolžil hektar posesti za dobrih 54.000 dinarjev, drugi, ki je imel malenkostno večjo kmetijo pa za slabih 27.000 dinarjev (zkv 277, 12). Povprečno vrednost beležimo v dveh primerih (zkv 82, 65). Pri vseh ostalih pa so velika odstopanja navzdol. Tako so bile štiri kmetije zadolžene s približno 4.000 dinarji na hektar (zkv 76, 159, 37, 23). Dve s približno 7000 dinarji na hektar (zkv 26, 206) in ena s približno 2.000 dinarji na hektar (zkv 22).

Med kmetije na katero je bilo knjiženo največ zastavnih pravic sodi srednje velika mala kmetija, ki je obsegala slabih 5 ha zemlje (zkv 37). Tu so se dogaja-

le sila zanimive reči. Lastnik se je skupno zadolžil za slabih 24.000 dinarjev in s tem zadolžil hektar posesti za slabih 5.000 dinarjev. V obravnavanem obdobju se je zadolžil kar šestkrat, štirikrat pri ljudski posojilnici v Ljubljani, enkrat pri Vzajemni posojilnici ravno tako v Ljubljani, enkrat pa ni uspel pravočasno poravnati obveznosti do davčne uprave. Prvič se je zadolžil pri Ljudski posojilnici leta 1921 za 10.000 kron ali 2.500 dinarjev. Tri leta kasneje ga ponovno srečamo pri isti inštituciji, kjer vzame kredit za 25.000 kron oziroma 6.250 dinarjev. Le tri mesece kasneje je zopet zastavil posest pri Ljudski posojilnici, to pot za 6.000 dinarjev. Očitno je bil v hudih finančnih težavah saj le mesec dni kasneje od najetja zadnjega posojila najame še eno. Sedaj se je odpravil h konkurenčni ustanovi. Vzajemna posojilnica mu je posodila 6.300 dinarjev. Slaba dva meseca kasneje po obisku Vzajemne posojilnice se je ponovno oglasil pri Ljudski posojilnici in najel posojilo za 2.500 dinarjev.

Kako pa je naš »junak« vračal posojila? Kredit Vzajemne posojilnice je odplačal že naslednje leto. Tu pa se uspešnost konča. Že leta 1928 ni uspel pravočasno poravnati davčnih obveznosti in to malenkostnih 100 dinarjev. Zaradi tega je davčna uprava predlagala uvedbo prisilne uprave in dražbeni postopek. Ta malenkostni dolg, v primerjavi z zgornjim, je bil poravnat že naslednje leto. Ob poravnavi sta bili izbrisani tudi zaznambi prisilne uprave in dražbenega postopka. Kako je odplačeval dolgove pri Ljudski posojilnici ne vemo. Leta 1935 je prodal večji del posesti, tako da mu je ostalo le še slaba 2 ha zemlje. Z izkupičkom je uspel poravnati obveznosti do Ljudske posojilnice. Zaradi takega načina poslovanja ga je verjetno kateri od svojcev naznanil sodišču. Sodišče je njegov primer pretehtalo ter presodilo, da ni sposoben samostojnega gospodarjenja in mu dodelilo začasnega pomočnika. V naslednjem letu je šlo sodišče še korak dlje in mu omejeno preklinalo lastniško pravico. To odločitev je utemeljilo z zapravljivostjo lastnika. Taka odločitev je najbrž pomenila, da lastnik ni mogel samostojno sklepati pogodb glede zemljišča, ne da bi se s tem strinjal tudi pomočnik, ki mu je bil sodno dodeljen.

Dolski srednji kmetje se niso zadolževali pri privatnih upnikih, saj so bili oni najbrž tisti, ki so posojali denar bajtarjem in malim kmetom. Pri denarnih zavodih se jih je zadolžilo 5. Višina dolga pri posameznem kmetu se tudi tukaj razlikuje. Dva sta se zadolžila za približno 30.000 dinarjev (zkv 20, 327), eden za dobro tretjino manj (zkv 101) in dva za približno 3.000 dinarjev (zkv 14, 110). Povprečna stopnja zadolženosti hektarja posesti je nizka, le 1.325 dinarjev. Najvišje zadolžen hektar sta imeli seveda kmetiji s približno 301.000 dinarjev dolga, 2.407 (zkv 20) oziroma 2.067 dinarjev (zkv 327). S 1.321 dinarji dolga na hektar se je povprečni zadolženosti najbolj približala kmetija z 20.000 dinarji dolga (zkv 101). Preostali kmetiji, prva z 291 (zkv 14), druga pa z 263 dinarji (zkv 110) dolga na hektar sta bili daleč od povprečne vrednosti.

Lastnik najmanjše kmetije v tej skupini (zkv 14) se je zadolžil samo enkrat. Dolg je bil vpisan v zemljiško knjigo leta 1939 v korist Privilegirane agrarne banke (PAB). Šlo je za likvidacijo kmečkih dolgov iz leta 1936.⁴ Kot vemo je ta uredba pooblastila PAB, da prevzame določene kmečke dolgove od drugih denarnih zavodov. Za ta dolg lahko zagotovo trdimo, da je nastal že pred letom 1936, vendar pa ni bil zaveden v zemljiško knjigo. Znesek, vpisan na zahtevo PAB, je bil samo seštevek ostanka dolga in obresti, ki so se nabrale v tem času. Ta dolg je bil poravnan še isto leto, ko je bil knjižen. Kot smo omenili že zgoraj je bila ta kmetija, z 1291 dinarji dolga po hektarju, ena od najmanj zadolženih v tej skupini kmetij.

VRAČANJE DOLGOV IN IZPLAČEVANJE DEDNIH TERJATEV

O vračilu dolgov lahko samo sklepamo, saj brisanje zastavnih pravic ni potekalo tako ažurno kot intabuliranje. Od 22 dedinskih terjatev so bile v obravnavanem obdobju vrnjene oziroma izbrisane samo tri. Zanimivo je, da je dedinske terjatve izplačal lastnik najbolj obremenjenega obrata (zkv 108), ki je imel skupno kar 17.500 dinarjev obveznosti. Drugi (zkv 238), ki je izplačal dedinsko terjatev pa je imel za štirikrat manj obveznosti, 4.000 dinarjev namreč. Od štirih knjiženih dolgov pri privatnih upnikih so bili plačani trije. Dva dolga, ki sta bila knjižena na eno posest, sta bila plačana tako, da je bila kmetija prodana (zkv 18). Tretji poravnani dolg pa je bil plačan iz rednega poslovanja (zkv 67) že leto dni po knjiženju. Neporavnan je ostal največji dolg v tej skupini, v znesku 22.300 dinarjev (zkv 68). Pri denarnih zavodih je bilo najeto 15 dolgov. Plačanih je bilo osem. Zanimivo je, da dolgove niso plačali tisti, ki so imeli največ dolga (zkv 307, 63, 167, 103). Dva bajtarja, ki sta imela knjižena po dva dolga, sta uspela poravnati samo po enega (zkv 68, 18). Popolnoma pa so svoje obveznosti poravnali štirje bajtarji (zkv 239, 64, 282, 108). Vsi dolgovi so bili plačevani iz rednega poslovanja, le eden je prodal posest in takrat poravnal prevzete obveznosti (zkv 64). Družb oziroma uvedbe dražbenega postopka pri bajtarjih ni bilo.

Mali kmetje so imeli intabuliranih 25 dedinskih terjatev. Do leta 1941 je bila izbrisana samo ena (zkv 31) in zanjo lahko trdimo, da je bila zagotovo izplačana. Pri ostalih lahko samo ugibamo ali so bile izplačane ali ne. Verjetno je bila izplačana še katera, le da ni knjiženih izbrisov. Izplačana dedinska terjatev je bila namenjena mladoletni osebi. V letu 1930 je nastopila polnoletnost in takrat ji je bilo izplačano 2.660 dinarjev s 4 % obrestmi od leta 1925. Pri privatnih upnikih so se mali kmetje zadolžili štirinajstkrat. V obravnavanem času je bilo izbrisanih 5 dolgov. Svoje obveznosti je poravnal lastnik najbolj zadolžene kmetije pri privatnih upnikih (zkv 82), ki se je zadolžil trikrat. Dolgovi so bili poravnani na dražbi kmetije. Dražbo so sprožili privatni upniki, čeprav je dolgoval tudi de-

narnim zavodom in to štiri leta po najetju posojila. Lastnik ene manjših malih kmetij (zkv 76) se je pri privatnikih zadolžil samo enkrat. Dolg je nastal ob nakupu kmetije. Takrat je prejšnjemu lastniku ostal dolžan 12.500 dinarjev. Dolg je uspel poravnati po desetih letih. Pri največji kmetiji so bili knjiženi štirje dolgovi pri privatnih upnikih (zkv 22). Poravnani je bil le eden in to dolg pri javnem notarju za 1.000 dinarjev. Pri denarnih zavodih so mali kmetje najeli 27 posojil, plačali pa le 12. Svoje obveznosti je v celoti poravnalo 5 malih kmetov (zkv 23, 37, 65, 12, 82). Le deloma dva mala kmeta. Med njima tisti, ki je imel skoraj 200.000 dinarjev dolga (zkv 277). Za poravnanje dolga v višini 115.000 dinarjev je potreboval približno osem let. Drugi je imel bistveno manj dolga, 10.000 dinarjev (zkv 76) in je do 1941 poravnal približno polovico dolga. Svojih obveznosti pa niso poravnali štirje mali kmetje (zkv 22, 106, 159, 26).

Srednji kmetje so imeli intabuliranih 11 dedinskih terjatev. Od tega jih je bilo v celoti izplačanih 9, deloma pa ena. Izplačana ni bila samo ena dedinska terjatev za 10.000 dinarjev (zkv 95). Pri denarnih zavodih so se srednji kmetje zadolžili tudi 11-krat. Odplačali pa so tri dolgove. PAB je dobila povrnjeno posojilo v višini 3.047 dinarjev, katerega je prevzela leta 1937 (zkv 14). Tudi Mestna hranilnica ljubljanska je »imela poravnane račune« s svojo stranko, saj je bila edina njena terjatev v višini 30.000 dinarjev poravnana le leto dni po najetju posojila (zkv 327). Davčna uprava je uspela izterjati terjatev za 3.255. Dolg je bil knjižen 1936 leta, zaradi neporavnane davka. Istočasno z vpisom je bila knjižena tudi uvedba prisilne uprave. Leto dni kasneje je bil dolg poravnani in ukinjena prisilna uprava kmetije (zkv 110).

Po tem pregledu ugotovimo, da so bajtarji najeli 19 dolgov pri privatnikih in denarnih zavodih ter se obvezali, da bodo izplačali 22 dedinskih terjatev. Skupno torej 41 obveznosti. Do leta 1941 je bilo plačanih oziroma izbrisanih iz zemljiške knjige 13 terjatev. Najmanj je bilo izplačanih dedinskih terjatev, samo 13,65 %. Denarni zavodi so uspeli izterjati 46,65 % svojih posojil, privatni upniki pa kar 75 %. Skupno pa je bilo plačano 31,7 % dolgov in dedinskih terjatev. Mali kmetje so najslabše izplačevali dedinske terjatve, saj jih je bilo izplačanih le 4 %. Privatni upniki so bili pri izterjavanju uspešnejši, saj so izterjali dobro tretjino (35,7 %) svojih terjatev. Najuspešnejši so bili denarni zavodi, katerim je bilo vrnjeno malo manj kot polovica (44,45 %) investiranih sredstev. Skupno so imeli mali kmetje 66 terjatev v vrednosti tri četrtine milijona dinarjev. Poravnati pa so jih uspeli 18 oziroma malo večjih kot četrtino (27,3 %). Srednji kmetje so izplačali 80 % dedinskih terjatev, pri denarnih zavodih pa so odplačali dobro četrtino (27,3 %) najetih kreditov. V skupnem pa so bile odplačane štiri obveznosti od 22 oziroma slaba petina (18,2 %).

POTEK ZADOLŽEVANJA V KATASTRSKI OBČINI DOL

Potek zadolževanja po zneskih in številu dolgov v k.o. Dol 1918—1941

Proces zadolževanja bomo spremljali po številu novo ustvarjenih dolgov in po skupnih zneskih teh dolgov. Pri tem bomo izključili dedinske terjatve, ker jih ne uvrščemo med klasični dolg, saj so bile le-te lahko le vzrok zadolžitve, na katere pa kmet ni mogel vplivati. Diagram nam pokaže, da je zadolževanje kmetov v tej davčni občini do leta 1921 stabilno, do 1920 ni bilo najetega nobenega kredita. Tega leta so upniki odobrili 2 posojili v znesku 6.750 dinarjev. Tudi naslednje leto sta bila najeta dva kredita, v nekaj večjem znesku 11.000 dinarjev. Leta 1922 je bilo sicer najeto samo eno posojilo, vendar za 115.000 dinarjev, za nakup kmetije. Po tem letu sledi porast zadolževanja, tako da že leta 1924 beležimo šest dolgov, v skupnem znesku 57.000 dinarjev. Nato sledi padec za polovico po številu dolgov in slabe dve tretjine po višini zneskov. Na začetku druge polovice dvajsetih let pride ponovno do naraščanja zadolževanja, ki traja do leta 1930. Le leta 1929 beležimo rahel padec. 1927 pride do že omenjenega padca. Takrat so kmetje vzeli od upnikov štiri posojila, vendar pa v nižjih zneskih. Leta 1930 so kmetje najeli šest posojil ter tako ponovili do tedaj rekordno leto 1924 po številu dolgov. Dolgovi, ustvarjeni v tem letu so bili veliki, skupno so dosegali skoraj 300.000 dinarjev. To je bil največji dolg, ustvarjen v enem letu v celem obdobju v tej katastrski občini.

V prvi polovici tridesetih let se je zadolževanje ustalilo. Kmetje so najemali v teh letih približno enake vsote posojil, pa tudi število je približno izenačeno. Izjema je leto 1933, ko so bili ustvarjeni štirje dolgov v skupnem znesku 27.000 dinarjev. V vseh ostalih letih sta letno povprečno nastala dva dolga v skupnem znesku okoli 15.000 dinarjev. V drugi polovici tridesetih let prične zadolževanje ponovno naraščati. Za to obdobje je značilno, da narašča število kmetov, ki potrebujejo dodatna finančna sredstva, vendar pa si ne sposojajo večjih vsot. Tako vidimo, da je število dolgov visoko, ne pa tudi sposojene vsote. Po vsotah izstopata leto 1936 in 1938, v prvem letu so se dolski kmetje zadolžili šestkrat za skoraj 160.000 dinarjev. V letu 1938 pa trikrat za 55.000 dinarjev. V letu 1937 je prišlo do močnega padca, a ne po številu dolgov temveč po vsoti. Dolski kmetje so se zadolžili sicer petkrat, a le za 17.000 dinarjev. V letu 1938 beležimo padec po številu dolgov, na drugi strani pa ponoven porast višine dolgov. Leto 1939 je rekordno po številu dolgov. Tega leta naj bi se kmetje zadolžili devetkrat za 36.000 dinarjev. Tako velik skok je posledica knjiženja dolgov, katere je prevzela PAB, pa niso bili intabulirani prejšnja leta, ko so nastali. V letu 1940 beležimo ponoven padec, tako po številu kot po vsotah. V letu 1941 pa ni bil intabuliran noben dolg.

STRUKTURA KMEČKIH DOLGOV V KATASTRSKI OBČINI DOL

Delež posameznih vrst dolgov v katastrski občini Dol je bil pri posameznih vrstah kmetov različen. Zaradi lažje primerjave si bomo stanje ogledali na tabeli:

Deleži posameznih vrst dolgov v skupnem znesku dolgov v k.o. Dol 1918—1941

vrsta kmetije	zadolženih	ded. terjatve	privatni upniki	denarni zavodi	skupni dolg
Bajtarji	35,30%	16,90%	10,20%	72,90%	26,50%
Mali kmetje	60,60%	9,75%	21,75%	68,50%	63,70%
Srednji kmetje	60,00%	28,65%	—	71,35%	9,80%
Skupaj:	46,80%	13,50%	16,55%	69,95%	100,00%

V tej občini se je zadolžila skoraj polovica kmetov. Najmanj se je zadolžilo bajtarjev, to je dobra tretjina. Pri malih in srednjih kmetih je ta % večji. Pri obeh približno slabi dve tretjini. Kot smo ugotavljali že zgoraj, so se največ zadolžili mali kmetje. Skupnemu dolgu v davčni občini so prispevali kar dve tretjini. Bajtarski dolgov so predstavljali bistveno manjši delež. Njihovi dolgov so predstavljali četrtnino vseh dolgov v tej občini. Še najmanj so se zadolževali srednji kmetje, katerih dolgov so bili le slaba desetina vseh. Največji delež dedinskih terjatev so imeli srednji kmetje, to pa zato ker se niso zadolževali pri privatnih upnikih. Pri njih je dosegal dobro četrtnino. Najmanjši delež dedinskih terjatev je bil pri malih kmetih, predstavljal je komaj slabo desetino terjatev. Pri bajtarjih je delež približno na sredini med obema vrednostima in je znašal slabih 17%. Povprečni delež dedinskih terjatev terjatev v skupnem dolgu vseh kmetov je bil 13,5%. Povprečni delež dolgov pri privatnih upnikih je bil 16,5%, kar je srednja vrednost med desetinskim deležem privatnih upnikov pri bajtarskih dolgovih in petinskim deležem le-teh pri dolgovih malih kmetov. Kot že vemo, se srednji kmetje pri privatnih upnikih niso zadolževali. Največji delež so imeli dolgov, ustvarjeni pri finančnih institucijah. V skupnem znesku dolga so zavzemali 70%. Razlike med posameznimi kmeti tu niso tako očitne kot pri dedinskih terjatah ali pri privatnih upnikih. Najvišji delež so imeli bajtarji, kjer se je približeval trem četrtinam. Pri malih kmetih je bil najnižji z dvema tretjinama. Pri srednjih kmetih pa je bil dobrih 71%.

Delež dolgov pri privatnih upnikih je bil v tej občini slabih 17%. Pri bajtarjih je ta delež pod povprečjem, znašal je desetino bajtarskih dolgov. Pri malih kmetih pa je nad povprečjem, dvajsetino njihovih dolgov. Razdelitev dolgov pri privatnih upnikih med posamezne upnike si bomo ogledali na naslednji tabeli.

Struktura dolgov pri privatnih upnikih v k.o. Dol 1918—1941

kmetje	upniki						
	posestnik	gostilničar	obrtnik	trgovec	odvetnik	javni notar	zdravnik
Bajtarji	25%	—	25%	25%	25%	—	—
Mali kmetje	28,6%	7,15%	—	35,7%	14,3%	7,1%	7,15%
Skupaj:	27,8%	5,55%	5,55%	33,3%	16,7%	5,55%	5,55%

Povprečno so se kmetje v katastrski občini Dol največ zadolževali pri trgovcih, kjer so ustvarili tretjino dolgov. Bajtarji so si pri njih sposodili za četrtno dolga, mali kmetje pa za tretjino. Naslednji večji upniki so bili posestniki, ki so v povprečju imeli dobro četrtno terjatev med kmeti v Dolu. Bajtarji so pri njih ustvarili točno četrtno dolga, mali kmetje pa slabih 29%. Izstopa še delež odvetnikov, ki so imeli v povprečju slabih 17% terjatev. Pri bajtarjih so imeli 25% delež, pri malih kmetih pa slabih 15%. Ostale kategorije upnikov niso bile pomembnejše. Tako so obrtniki v skupnem imeli za dobro dvajsetino terjatev, a le pri bajtarjih je bila to četrtnina dolgov, medtem ko mali kmetje niso dolgovali obrtnikom. Pri javnih notarjih in zdravnikih so se zadolžili samo mali kmetje. Delež le-teh je bil v obeh primerih eno dvajsetino v skupnem oziroma dobrih 7% samo pri malih kmetih.

Delež denarnih zavodov v skupnem znesku dolga dolskih kmetov je bil 70%. Med seboj pa so si denarni zavodi te dolgoze razdelili tako:

Struktura dolgov pri denarnih zavodih v k.o. Dol 1918—1941

vrsta kmetije	banke in mestne hranilnice	kreditne zadruge	davčna uprava	skupaj
Bajtarji	17,80%	74,75%	7,45%	100%
Mali kmetje	66,30%	29,10%	4,60%	100%
Srednji kmetje	74,15%	21,30%	3,85%	100%
Skupaj:	53,70%	41,00%	5,30%	100%

V povprečju so se dolski kmetje največ zadolževali pri bankah in mestnih hranilnicah, kjer so najeli malo več kot polovico vseh kreditov. Kreditne zadruge so prispevale 41%. Davčna uprava pa je imela na račun neplačanih davkov dobro dvajsetino terjatev. Pri bankah in mestnih hranilnicah so se najmanj zadolževali bajtarji. Pri njih so najeli slabih 18% kreditov. V nasprotju z njimi so se v bankah in mestnih hranilnicah pogostje ustavljali mali in srednji kmetje. Mali kmetje so tam najeli dve tretjine posojil, srednji pa kar tri četrtnine. Po posojilih pri kreditnih zadrugah so največ posegali bajtarji, saj so tam najeli tri četrtnine kreditov. Ta delež je pri malih in srednjih kmetih bistveno nižji. Mali kmetje so pri njih ustvarili slabih 30% dolga, srednji pa samo petino. Najbolj neredni plačniki davkov so bili bajtarji. Neplačani davki so

predstavljali slabo desetino njihovega dolga pri finančnih institucijah. Nekoliko boljši plačniki so bili mali kmetje. V skupni vsoti njihovega dolga pri denarnih zavodih je imela davčna uprava dvajsetino terjatev. Najmanj težav so davčni upravi povzročali srednji kmetje. Tu je bila davčna uprava udeležena s skromnimi 3%.

STOPNJA ZADOLŽENOSTI NA HEKTAR IN NA KMETIJO

Stopnje zadolženosti si bomo ogledali po posameznih vrstah dolgov in na koncu še skupno stopnjo zadolženosti. Najprej se bomo seznanili z dednimi terjatvami.

Obremenjenost z dednimi terjatvami v k.o. Dol 1918—1941 na hektar zemljišča

zadolžene kmetije	velikost v ha	vsota terjatev v din	zadolženost din/ha
Bajtarji	11,27	54.098	4.800
Mali kmetje	48,89	74.907	1.532
Srednji kmetje	35,10	33.825	963
Skupaj:	95,26	162.830	1.709

Povprečno je bil hektar posesti na račun dednih terjatev obremenjen s 1.709 dinarji. Tako so imeli bajtarji hektar posesti obremenjen s 4.800 dinarji, mali kmetje s 1.532 in srednji kmetje z 963 dinarji. Taka razlika je popolnoma razumljiva, saj so bajtarji volili svojim otrokom in drugim osebam zneskovno enake dedne odpravke kot mali oziroma srednji kmetje, imeli pa so manj zemlje. Zato so jih dedinske terjatve neprimerno bolj bremenile kot male in srednje kmete.

Obremenjenost z dolgovi pri privatnih upnikih na hektar zemljišča v k.o. Dol 1918—1941

zadolžene kmetije	velikost v ha	vsota terjatev v din	zadolženost din/ha
Bajtarji	3,24	32.522	10.037
Mali kmetje	23,35	167.028	7.153
Srednji kmetje	—	—	—
Skupaj:	26,59	199.550	7.504

Pri privatnih upnikih se srednji kmetje niso zadolževali. Zadolženi kmetje so s tovrstnimi dolgovi povprečno obremenili hektar s 7.504 dinarji. Seveda so tudi tu izstopali bajtarji, ki so se na tak način zadolžili za 10.037 dinarjev po hektarju. Mali kmetje pa so imeli nekoliko manjši znesek, 7.153 dinarjev na hektar. Naše ugotovitve, da so dejansko najbolj zadolženi bajtarji, ne bo spremenila niti primerjava zadolženosti po hektarju pri denarnih zavodih.

Obremenjenost z dolgovi pri denarnih zavodih na hektar v k.o. Dol 1918—1941

zadolžene kmetije	velikost v ha	vsota terjatev v din	zadolženost din/ha
Bajtarji	10,63	233.074	21.926
Mali kmetje	47,24	526.304	11.141
Srednji kmetje	63,53	84.201	1.325
Skupaj:	121,40	843.579	6.948

Povprečno so zadolženi kmetje te občine imeli skoraj 7.000 dinarjev dolga po hektarju na račun najetih posojil pri denarnih zavodih. Drastično odstopajo bajtarji s skoraj 22.000 dinarjev dolga po hektarju. To breme je bilo pri malih kmetih za polovico lažje, saj so se zadolžili za 11.000 dinarjev manj na hektar. S 1.325 dinarji dolga na hektar so bili srednji kmetje prav malenkostno zadolženi, v primerjavi z zgornjimi številkami.

Če vse zgornje podatke združimo v enotno tabelo, dobimo sledečo sliko stopnje zadolženosti.

Skupna zadolženost hektarja zemljišč v k.o. Dol 1918—1941

zadolžene kmetije	velikost v ha	vsota terjatev v din	zadolženost din/ha
Bajtarji	19,31	319.694	16.555
Mali kmetje	82,65	768.239	9.295
Srednji kmetje	74,17	118.026	1.591
Skupaj:	176,13	1.205.959	6.846

Povprečno je bil hektar posesti v katastrski občini Dol zadolžen za 6.846 dinarjev. Najbolj so bili zadolženi bajtarji saj so imeli hektar zemljišča obremenjen s kar 16.555 dinarji. Za polovico nižji dolg so imeli mali kmetje, medtem ko je bil 1 ha pri srednjih kmetih zadolžen, v primerjavi z ostalimi, le za 1.591 dinarjev.

Zanimivi so tudi podatki o vsoti dolga na kmetijo, ki nam jih prikazuje spodnja tabela.

Vsota dolga na kmetijo v k.o. Dol 1918—1941

zadolžene kmetije	število zadolženih kmetij	skupna vsota dolga v din	vsota dolga na kmetijo v din
Bajtarji	18	319.694	17.760
Mali kmetje	20	768.239	38.411
Srednji kmetje	6	118.026	19.671
Skupaj:	44	1.205.959	27.408

Glede na zgornje podatke lahko upravičeno zapišemo, da so bili kmetje v tej katastrski občini močno prezadolženi. Seveda pa ti dolgovi niso bili enako veliko breme za vse kmete. V primerjavi dolga po hektarju smo ugotovili, da so najbolj bremenili bajtarje, kar je tudi razumljivo, če si priključimo v spomin podatke o posestni strukturi. Pri primerjavi dolga na kmetijo pa se izkaže, da imajo največjo vsoto dolga na kmetijo mali kmetje, ki so ustvarili skoraj dve tretjini dolgov vseh kmetov v tej občini. Presenetljivo jim sledijo srednji kmetje, čeprav bi pričakovali bajtarje, vendar pa med njihovimi vsotami ni tako velike razlike, kar pomeni, da so bajtarjem, glede na njihova produkcijske zmogljivosti, dolgovi predstavljali neprimerno večje breme kot srednjim kmetom.

OPOMBE

1. dr. Nemo: Trgovsko gospodarski leksikon, Ljubljana 1935, geslo »Zemljiška knjiga«, str. 646; Anton Spende, Zemljiška knjiga, Ljubljana 1937, str. 9. — 2. Spende, nav. delo, str. 9-11. — 3. Fran Erjavec: Kmetiško vprašanje v Sloveniji, Ljubljana 1928, str. 13 in Janez Marentič: Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957, str. 167-169. — 4. Uredba o likvidaciji kmečkih dolgov, Službeni list kraljevske banke uprave Dravske banovine, št. 79/1936, str. 752-760.

